

MASŁO (192) *sb n*

n (191), *m* (1) [w funkcji *n-pers*].

masł- (w tym 1 r. błędne znakowanie), mąsł; o jasne.

sg *N* masło (22). ◇ *G* masła (72). ◇ *D* masłu (1). ◇ *A* masło (23). ◇ *I* masłem (56); -em (1), - (e)m (55). ◇ *L* maśle (13). ◇ *pl N* masła (1). ◇ *G* mąsł (1). ◇ *A* masła (1). ◇ sg *G a. pl N* masła (1). ◇ sg *G a. pl A* masła (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Tłuszcz jadalny otrzymywany ze śmietany; butyrum Murm, Mymer¹, Mącz, Calep, Cn (189) : Panis butyratus, Gefchmaltzer brot. Grzanky zmáfłem. Murm 163, 162; Mymer¹ 40; BartBydg 21, 169; ZapWar 1532 nr 2416, 1543 nr 2581; Wezmi fokhu wyfokiego flazu [...] / mąki nafienia lnianego / mafla throchę / wołku theż niewiele / á łtego vczyń małć FalZioł I 81c; Płzenicza dobrze wwarzona z oliwą / albo z małem / tuczy barzo człowieka FalZioł III 25d; Też wezmi mafla krowiego. 1. vnciją. FalZioł V 36v, +6c, I 54a, 71d, 72a, 78a (29); POd imieniem oleia zamyka łie oliwa y też małło ktore też włochowie zową oleum de vacca, to iefłb, krowi oley, włzakoż iż ono z mleka pochodzi GlabGad K, M6; Item wthurobynye 2 garncza mafla vkradł LibMal 1545/95v, 1544/92, 1546/114, 1550/153v, 1553/172v, 173v [3 r.], 174; Ozimina nie ranego łiania / lepłza tego roku będzie niźli rana. [...] Miody będą / y Mafla obphicie. LudWieś A4v; LubPs gg4, hhv; KrowObr 80v, 97, 97v [2 r.], 98 [2 r.], 119, 125, Ss3v; Ządaiącemu wody dáł mleka / á w czáfłly kxiążęcey przyniosłá mąsło. Leop Iudic 5/25, Job 29/6; Gdym iefłcze śćiefłzki łwe vmywał mąłłem (marg) To iefłth / gdym miał thák wielką obfítóść włzego / iákoby też y na drogách było mąsłá pełno (–) BibRadz Job 29/6, Gen 18/8; BielKron 4v, 453v; Frixa, ova, Smáżone yáycá álbo yáycá ná mąłle. Mącz 137b, 28b; A gdy káfzel fuchy / łmaż Cebulę z mąłłem á iedz SienLek 83v, 38v, 71v, 73v, 82, 83v (19); GórnDworz T3v; ZapMaz VII Z 17/366v; RejZwierc 59, 95; BudBib Gen 18/8; bo dziećię y przed rokiem może miód y mąłło iádác CzechRozm 141, 135v, 141v; Lecż v Ruśi / byle łię nie ofkoromił / iáko oni mowią / to iefł mięłá á mąłłá nie łkuśił / choćiaby pięc kroć ná dzień iadł / tedy to wielkim połtem zowią. SkarJedn 237; SkarŻyw 285, 560; StryjKron 26; Calep 143b; Tworzydłá ná łery y dziełzki ná mąłło [...] iednákiey miáry y wagi máią bydż w káfżdym imieniu. GostGosp 74; Mąłłu do rozchodu kwartámi miárá. GostGosp 74, 54, 56, 74 [2 r.], 118 [7 r.], 122, 126, 167; WyprPl C2; GrabPospR M3v.*

W połączeniach szeregowych (6): LibMal 1546/116; plugáwemi łłowy thwemi plugáwie powiedałz / iż ten znák ná czelech ná náłznych nápiłan iefł mąłłem / łłoniná / łerwatka / y czym innym plugáwłzym. OrzList cv; RejZwierc 111v; iż iáko żyto / y mokre rzeczy wedle pewney miáry przedawáią / ták by też mięłlo / łyry / mąsłlo / y łnfze tym podobne rzeczy ná wagę przedawano. ModrzBaz 33; BielRozm 10; KlonWor 35.

W porównaniu (1): á gdy kaźdą rzecż z ofobna łłuczełz iákoby na małlo / tedy wełpołek zmiefłzay FalZioł V 75.

W charakterystycznych połączeniach: masło czyste, dobre (nalepsze) (2), krowie, rozkoszne, wypłokane (2), zmieszane; czarowanie masła, dzieżka, garniec (10), łyżka ([ile] łyżek) (2), miara, trochę (3), wiadro; dzieżka do masła, garniec; da(wa)ć masła (2), kupić, napić się, pożywać, przedawać, przyczynić, przyłać (włać) (2), przyłóżyć (włóżyć) (9), przynieść (2), skusić, uwarzyć, wziąć (15); masłu

miara; masło brać, czarować (2), dać, działać, jadać (jeść) (4), kłaść, kradać, kupować, mieć, przykładać, przynaszać (przynieść) (2), rozpuścić (2), stłuc, upłokać, wozić; dzieżka na masło; włożyć w masło; masłem czestować, (na)mazać (pomazować) (7), napisać, omaszczony, umywać (2); grzanki z masłem (3); jadać (jedzony) z masłem (2), (na)pić (się) (4), rozpuścić, (u)smażyć (2), stłuc (utłuc) (5), (u)warzyć ((u)warzony) (7), zagrzać (2), zmieszać (zmieszany) (8); namoczyć w masle, (u)smażyć ((przy)smażony) (8).

Przysłowia: dziecko ma łie v oycá by pączek w máfle [= żyje w pomyślności] *GliczKsiąż* E4; Iuż iáko pączek w máfle/ w dobrej ławie pływa. *RejWiz* 19v; *RejZwierz* 134v; *HistLan* D3v. [Ogółem 4 r.].

Proteo mutabilior proverbium, Płochy/ Nieftáteczny/ [...] Ták ftáteczny yáko másło ná słóncu. *Mqcz* 327d.

Zwroty: *peryfr.* »mazać masłem [czyją] głowę« = *pochlebiać komuś* (1): Nie dbáią twárde łercá ná łáfkawą mowę/ Choćbyś mázał y máflem Iudałzowfką głowę. *KlonWor* 28.

peryfr. »[kogo] moc stopić na masło« = [ktoś] *jest tłusty* (1): Na ktorey [trawie] fiedm wołow dzywnie tłusty ch pałło A łnadz by był każdego mógł łtopić na małło *RejJóz* K3.

Wyrażenia: »masło majowe« [szyk 18:9] (27): na opuchnienie iey [macicy] małło maiowe z winem rozpułciwfy/ á w tym paczełi łniane [...] omoczywfy: przyłóż *FalZioł* V 29, I 2a, 12b, 77c, 96b, 105a (13); zmiéłzay ón proch z máflem máiowym coby niefolonym/ á gołe miełtca tym pomázuy/ tedyć porořtą. *SienLek* 180, 52, 83v, 103v, 134v, 148 (14).

»masło niesolone (a. niedosolone, a. niesłone)« = *świeże masło* (16): Ma iadać [...] krupy ięczmienne/ iaycza miékkie z małlem nie łlonem *FalZioł* V 94v, V 44, 109, 110v; Albo zmiéłzay żołć łkopową z máflem niefolonym/ á w vcho cieplo wley. *SienLek* 71v, 81v [2 r.], 84, 109, 116, 119 (12).

peryfr. »miodem i masłem opływający« = *obfitujący w różne dobra* (1): Nie ogláda łtrumieniow áni rzek miodem y máflem opływájących [torrentes mellis et butyri]. *BibRadz Iob* 20/17.

»masło przetopione (a. przetapiane, a. przetopiane, a. roztopione)« [szyk 3:1] (4): Może boláce miełtce mazać przetopianem małlem przed ogniem *FalZioł* V 92v, V 92v, 93; *SienLek* 156v.

»masło stare« (2): Wezmi rzeżuchy ogrodney garzłć/ [...] á potym małła łtarego włóż nie wiele. *FalZioł* V 43v; *SienLek* 104.

»masło świeże, młode, nowe« [szyk 4:4] (6:1:1): tedy thy ołtrzegi łpalić/ y zmiéłzacz z łtarem ładłem á z nowem małlem y przyłóżyć na ranę. *FalZioł* IV 38b, V 36v, 92v, 97v, 103; Máłło łwieże dobre. *SienLek* 6v, 71, 183.

2. *Zestawienie w funkcji nazwy botanicznej:* »wronie masło« = *Sedum Telephium* L. (Rost); *rozchodnik wielki*, *bylina z rodziny gruboszowatych* (*Crassulaceae*) (2) : Wronie máłło/ Faba inuerła, pinguis, fiue cráffa, fabariáque, Fotzweyn. *SienLek* 225, X[xx]4; [SzymŁowEnch *2].

3. *n-pers* (1) : yłzh Spanłthwa wałchego Spółzky Snykthorich Zamkow. przodkie^m SBracławya zaccko a Małło [przyciągnęli pod Oczaków]. *LibLeg* 11/140v.